

หลักสุจริต : หลักพื้นฐานแห่ง กฎหมายแพ่งและพาณิชย์

GOOD FAITH: THE PRINCIPLE OF THE CIVIL AND COMMERCIAL LAW

รองศาสตราจารย์ณัฐพงศ์ โปษะบุตร
Assoc. Prof. Nattapong Posakabutra

บทคัดย่อ

หลักสุจริตเป็นหลักทั่วไปอันเป็นพื้นฐานแห่งกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้สิทธิและชำระหนี้ของบุคคล ตลอดจนคุ้มครองผู้ที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ในการรักษาสีทธิของตนในทางแพ่งและพาณิชย์ แต่หลักสุจริตได้นำมาใช้ในทางแพ่งและพาณิชย์อย่างปะปนกัน โดยมีได้มีการแยกให้ชัดเจนสมควรปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เพื่อให้การใช้หลักสุจริตทางแพ่งและพาณิชย์มีความชัดเจนและเป็นธรรมยิ่งขึ้น

ABSTRACT

Good faith is a general and fundamental principle of Civil and Commercial Law intended to provide justice and fairness in the exercise of rights and the performance of obligations of individuals including to protect innocent persons by preserving their rights in any particular Civil and Commercial circumstance. However, the application of the

* ผู้อำนวยการบัณฑิตศึกษา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

principle of good faith is not clearly separated between the Civil Law and the Commercial Law. It is suggested that the Civil and Commercial Code should be amended in order to make the use of the principle of good faith more just and fair in both Civil transactions and Commercial transactions.

ความเป็นมาของหลักสุจริต

แนวความคิดเกี่ยวกับหลักสุจริตมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีความมุ่งหมายที่จะให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข หลักสุจริตมีรากฐานมาจากหลักคุณธรรมและจริยธรรม ตลอดจนความเชื่อทางศาสนาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณก่อนคริสต์กาล Socratis และนักปราชญ์ในสำนัก Stoic มีความเห็นว่าสังคมจะมีความสุขสงบเรียบร้อย จะต้องยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรมเป็นที่ตั้ง สมาชิกในสังคมจะต้องมีความสุจริตใจต่อกัน Aristotle เห็นว่าหลักสุจริตจะก่อให้เกิดความยุติธรรมและเป็นความยุติธรรมที่เกี่ยวกับคุณธรรมของบุคคล

นักปราชญ์ในสมัยโรมันถือว่าหลักสุจริตเป็นหัวใจและสาระสำคัญของกฎหมายแพ่ง นักปราชญ์ชาวโรมัน เช่น Cicero ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องหลักสุจริตของนักปราชญ์ชาวกรีกมาพัฒนาและศึกษาต่อ โดยเห็นว่าหลักสุจริตคือพื้นฐานแห่งความยุติธรรม เป็นหลักทั่วไปของกฎหมายแพ่งที่นำมาใช้ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและเป็นธรรมอย่างแท้จริง

ต่อมาหลังจากที่อาณาจักรโรมันล่มสลาย ประเทศต่างๆ ได้นำเอาหลักสุจริตมาบัญญัติไว้ในกฎหมายแพ่งของตนในกรณีต่างๆ ทั้งที่เป็นหลักทั่วไปและหลักเฉพาะเรื่องที่กฎหมายมุ่งให้ความคุ้มครองแก่ผู้สุจริตในกรณีนั้นๆ

สำหรับในประเทศไทย ระบบกฎหมายเก่าของไทยมิได้รับรองหลักสุจริต เพื่อคุ้มครองสิทธิของบุคคล ในกฎหมายตราสามดวง เมื่อบุคคลผู้มีกรรมสิทธิ์ต้องเสียทรัพย์สินไป และทรัพย์สินนั้นตกไปอยู่ในความครอบครองของผู้ที่ได้มาหรือรับโอนทรัพย์สินนั้นโดยสุจริต เจ้าของกรรมสิทธิ์ย่อมมีสิทธิเรียกทรัพย์สินคืนจากผู้รับโอนที่ได้ทรัพย์สินนั้นไปจากผู้ไม่มีสิทธิโอนเสมอ โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้รับโอนซึ่งครอบครองทรัพย์สินนั้นจะได้มาโดยสุจริตหรือไม่ หลักสุจริตทั่วไปมิได้ถูกนำมาบัญญัติไว้ในกฎหมายตราสามดวงเลย

ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปกฎหมายและระบบศาลเมื่อต้นศตวรรษที่ 20 กฎหมายไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของประเทศตะวันตกมากขึ้น ศาลไทยได้พัฒนาหลักคุ้มครองการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์โดยสุจริตมากขึ้น แนวคำพิพากษาของศาลฎีกาในสมัยนั้นให้ความสำคัญคุ้มครองแก่ผู้สุจริต

โดยการให้หลักกฎหมายปิดปาก (Estoppel) มิให้เจ้าของทรัพย์สินที่ได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่ทำให้คนทั้งหลายเข้าใจไปว่าผู้โอน ซึ่งครอบครองทรัพย์สินนั้นอยู่เป็นผู้มีสิทธิยอมต้องถูกปิดปากมิให้ใช้สิทธิเรียกคืนทรัพย์สินจากผู้ที่ได้ทรัพย์สินไปโดยสุจริต¹

เมื่อมีการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศได้เสนอให้มีการนำหลักสุจริตทั้งที่เป็นหลักทั่วไป และที่เป็นหลักสุจริตเฉพาะมาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยหลักสุจริตทั่วไปที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 นำมาจากประมวลกฎหมายแพ่งสวิส และหลักสุจริตเฉพาะเรื่องซึ่งมีอยู่หลายมาตราก็นำมาจากหลักกฎหมายแพ่งของประเทศอื่นๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน เป็นต้น

ความหมายของคำว่า “สุจริต”

สุจริตเป็นคำที่มีความหมายกว้าง และเป็นนามธรรม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ได้มีคำวิเคราะห์ศัพท์คำว่าสุจริตไว้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายคำว่า “สุจริต” หมายความว่า ประพฤติชอบ ประพฤติด้วยตั้งใจดี ประพฤติซื่อตรง

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย อธิบายว่า “จุดมุ่งหมายแท้จริงของหลักสุจริตคือ ความยุติธรรมภายใน หรือความยุติธรรมตามเนื้อเรื่อง (substantial justice) รัฐจะต้องออกข้อบังคับของกฎหมายและการวินิจฉัยคดีให้สอดคล้องกับมาตรฐานแห่งความยุติธรรม ดังนั้น จึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้ใช้กฎหมายต้องวินิจฉัยตามหลักความเป็นธรรมและความถูกต้องตามหลักคุณธรรม ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ...”²

ศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี เกษมทรัพย์ อธิบายว่า “หลักสุจริตเป็นรากฐานของกฎหมายแพ่งทั้งระบบ มีจุดมุ่งหมายหรือเจตนารมณ์ เพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่สังคม เป็นหลักกฎหมายเพื่อความยุติธรรม เป็นหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจที่ไม่อาจอธิบายให้ชัดเจนในรายละเอียดได้...”³

¹ คำพิพากษาฎีกาที่ 655/2458 และที่ 275/2463 เป็นต้น

² หยุต แสงอุทัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 102.

³ ปรีดี เกษมทรัพย์, กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์ 2519), หน้า 32-33.

รองศาสตราจารย์ประสิทธิ์ โสวิไลกุล อธิบายว่า “คำว่า สุจริต มีลักษณะเป็นนามธรรม มีความหมายกว้างไม่ได้หมายความว่าเฉพาะถึงความรู้เท่าไม่ถึงการณ์เท่านั้น มีความมุ่งหมายในการคุ้มครองสิทธิของผู้ที่สุจริต ในทางกลับกันก็จะไม่คุ้มครองผู้ที่ใช้สิทธิไม่สุจริต...”⁴

จากความหมายของคำว่าสุจริตที่นักกฎหมายที่มีชื่อเสียงหลายท่านได้อธิบายไว้ดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า “สุจริต” ในความหมายอย่างกว้างที่ใช้เป็นหลักทั่วไปที่กำหนดมาตรฐานในการใช้สิทธิและการชำระหนี้ของบุคคล หมายถึงความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ ความถูกต้องชอบธรรม ในความหมายอย่างแคบที่ใช้เพื่อคุ้มครองผู้สุจริตในกรณีต่างๆ เฉพาะเรื่อง หมายถึงความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือความรู้ถึงนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีมาก่อน

หลักสุจริต ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย อาจแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ

1. หลักสุจริตทั่วไป

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 5 บัญญัติว่า “ในการใช้สิทธิแห่งตนก็ดี ในการชำระหนี้ก็ดี ท่านว่าบุคคลทุกคนต้องกระทำโดยสุจริต”

หลักสุจริตที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มีต้นแบบมาจากมาตรา 2 วรรคหนึ่ง ของประมวลกฎหมายแพ่งสวิส ซึ่งมีปอเกิดมาจากหลักกฎหมายของโรมัน ที่เป็นรากฐานของกฎหมายแพ่งทั้งระบบ และเป็นหลักทางกฎหมายที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นหลักกฎหมายยุติธรรม มีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความถูกต้องชอบธรรม บทบัญญัติมาตรา 5 เป็นหลักที่ใช้บังคับในการใช้สิทธิหรือชำระหนี้ทางแพ่งโดยทั่วไปของบุคคล เป็นหลักที่นำมาใช้ในกรณีที่บุคคลจะใช้สิทธิหรือชำระหนี้ของตนในเมื่อกฎหมายหรือข้อตกลงระหว่างกันมิได้กำหนดรายละเอียดถึงการปฏิบัติต่อกันไว้อย่างไรก็ให้ถือเอาความสุจริตเป็นที่ตั้ง เป็นไปตามหลักที่ว่า “บุคคลผู้มาศาลต้องมาด้วยมือสะอาด” (He who comes to the court must come with clean hands) หมายถึง การที่บุคคลใช้สิทธิหรือบังคับตามสิทธิของตนที่เกิดขึ้นมาแล้วนั้นจะต้องใช้โดยสุจริต มิฉะนั้นศาลจะไม่รับรองสิทธินั้นหรือไม่รับบังคับให้ รวมทั้งการชำระหนี้ก็ต้องกระทำโดยสุจริตด้วยเช่นเดียวกัน

มาตรา 5 เป็นบทบัญญัติที่เป็นหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจเป็นบทครอบจักรวาลและเป็นกฎหมาย “หลักทั่วไป” (General principle) ซึ่งแม้เรื่องใดจะมีบทบัญญัติ

⁴ ประสิทธิ์ โสวิไลกุล, กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 4-14 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติธรรม 2548), หน้า 78.

เกี่ยวกับเรื่องนั้นอยู่แล้ว หลักตามมาตรา 5 ก็ยังใช้เป็นมาตรฐานเพื่อชี้ขาดว่าการกระทำตามบทบัญญัติของกฎหมายนั้นได้กระทำโดยขัดต่อหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจหรือไม่⁵

ในมาตรา 5 ได้กล่าวถึงการกระทำของบุคคลที่จะต้องมีความสุจริตอยู่ 2 ประการ คือการใช้สิทธิและการชำระหนี้

1) การใช้สิทธิ (The exercise of right)

สิทธิ (right) หมายถึงอำนาจอันชอบธรรมที่บุคคลอาจกล่าวอ้างเพื่อใช้ยับยั้งบุคคลอื่น เพื่อคุ้มครองหรือรักษาประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของตน

สิทธิตามกฎหมายแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

(1) บุคคลสิทธิ (right in personam) หรือสิทธิทางหนี้ ซึ่งผู้ทรงสิทธิมีสิทธิเรียกร้องเหนือบุคคลอื่นที่เป็นลูกหนี้ให้กระทำการ งดเว้นกระทำการ หรือส่งมอบทรัพย์สินที่เป็นวัตถุแห่งหนี้ให้กับตน บุคคลสิทธิหรือสิทธิทางหนี้มีป่อเกิดมาจากนิติกรรมสัญญา จัดการงานนอกสิ่ง ลามสมควรได้ ละเมิดและบทบัญญัติของกฎหมาย

การใช้สิทธิในกรณีนี้ผู้ทรงสิทธิอาจใช้สิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ให้แก่ตนโดยตรงหรือฟ้องร้องต่อศาล เพื่อให้ศาลบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ก็ได้

(2) ทรัพย์สินสิทธิ (right in rem) หรือสิทธิทางทรัพย์สิน ทรัพย์สินเป็นสิทธิที่กฎหมายรับรองให้บุคคลมีอำนาจเหนือทรัพย์สินของตน โดยมีวัตถุแห่งสิทธิเป็นทรัพย์สิน สิทธิที่เป็นทรัพย์สิน มีลักษณะถาวรและใช้ยับยั้งบุคคลทั่วไปได้โดยไม่จำกัด เช่น ผู้มีกรรมสิทธิในทรัพย์สิน ย่อมมีอำนาจเหนือทรัพย์สินของตนในการจำหน่ายจ่ายโอน ใช้ออกรับ ดอกผล ติดตามเอาคืนและขัดขวางมิให้บุคคลอื่นมายุ่งเกี่ยวกับทรัพย์สินของตน นอกจากนี้ทรัพย์สินยังรวมถึงสิทธิครอบครอง ภาระจำยอม สิทธิอาศัย สิทธิเก็บกิน สิทธิเหนือพื้นดินและภาระติดพันในอสังหาริมทรัพย์

การใช้สิทธิของผู้ทรงสิทธิทั้งในกรณีที่เป็นบุคคลสิทธิที่มีต่อบุคคลที่เป็นลูกหนี้ก็ดีและทรัพย์สินสิทธิที่มีต่อบุคคลทั่วไปก็ดี ผู้ทรงสิทธิต้องใช้สิทธิของตนโดยสุจริต กล่าวคือต้องใช้สิทธิด้วยความซื่อสัตย์ ไว้วางใจและเป็นไปด้วยความชอบธรรม การใช้สิทธิไม่สุจริต จะไม่ได้รับการรับรอง คุ้มครองตามกฎหมาย และศาลจะไม่รับบังคับให้ตามสิทธินั้น

⁵ ปรีดี เกษมทรัพย์, เรื่องเดิม, หน้า 83.

ตัวอย่าง คำพิพากษาฎีกาที่วินิจฉัยว่าเป็นการใช้สิทธิโดยไม่สุจริตตาม
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 5

คำพิพากษาฎีกาที่ 786-787/2533 การที่โจทก์และจำเลยที่ 1 ได้ที่
พิพาทมาในระหว่างอยู่กินเป็นสามีภริยากัน โดยมีได้จดทะเบียนสมรสนั้นถือว่าเป็นทรัพย์สินที่ทำ
มาหาได้ร่วมกัน มีกรรมสิทธิ์ร่วมกันคนละครึ่ง แม้ที่พิพาทจะมีชื่อจำเลยที่ 1 เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์
ในโฉนดแต่ผู้เดียวก็เป็นการกระทำแทนโจทก์ด้วย จำเลยที่ 1 จึงไม่สิทธิเอาที่พิพาทส่วนของ
โจทก์ไปจดทะเบียนโอนขายให้จำเลยที่ 2 โดยมีได้รับความยินยอมจากโจทก์ ฉะนั้นเมื่อจำเลยที่
2 รับโอนที่พิพาทมาจากจำเลยที่ 1 โดยรู้อยู่แล้วว่าโจทก์เป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วย จึงเป็นการไม่
สุจริต ไม่ผูกพันส่วนของโจทก์ จำเลยที่ 2 จึงต้องจดทะเบียนใส่ชื่อโจทก์เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์
ร่วมกันในที่ดินพิพาทด้วย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2576/2516 บริษัทโจทก์และบริษัทจำเลยที่
1 ต่างรู้เห็นร่วมกันให้บริษัทจำเลยที่ 1 ซึ่งประกอบกิจการธนาคารพาณิชย์ มีไว้ซึ่งหุ้นของบริษัท
โจทก์เป็นจำนวนเกินกว่าที่พระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์กำหนดไว้ อันเป็นความผิดทาง
อาญา ย่อมได้ชื่อว่าต่างไม่สุจริตด้วยกัน เพราะร่วมกันก่อให้เกิดความผิดทางอาญาขึ้น บริษัท
โจทก์จะยกสิทธิอื่นไม่สุจริต ซึ่งเกิดขึ้นจากการกระทำความผิดทางอาญาดังกล่าว มาเรียกร้องเงิน
ค่าหุ้นของบริษัทโจทก์ ซึ่งยังไม่ได้รับชำระจากบริษัทจำเลยที่ 1 ซึ่งเป็นผู้ไม่สุจริตด้วยกันหาได้
ไม่ เมื่อบริษัทจำเลยที่ 1 ไม่ต้องรับผิดชอบ จำเลยที่ 2 และจำเลยร่วมซึ่งกระทำการแทนบริษัทจำเลย
ที่ 1 ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ กรณีดังกล่าว เป็นเรื่องเรียกเงินค่าหุ้นที่ค้างชำระอันเกิดจากการร่วมกัน
ใช้สิทธิโดยไม่สุจริต

ตัวอย่าง คำพิพากษาฎีกาที่วินิจฉัยว่าเป็นการใช้สิทธิโดยสุจริต

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 938/2525 ประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์ มาตรา 1349 วรรคหนึ่ง บัญญัติให้เจ้าของที่ดินที่ถูกล้อมมีสิทธิผ่านที่ดินที่ล้อมอยู่ไปสู่
ทางสาธารณะได้ ก็เนื่องจากถือเอาความจำเป็นของเจ้าของที่ดินที่ถูกล้อมเป็นสำคัญ ส่วนคำ
ทดแทนตามวรรคสี่เป็นเพียงค่าชดเชยการใช้ทางผ่านเท่านั้น และก็มิได้บังคับให้เจ้าของที่ดินที่
ถูกล้อมปฏิบัติหน้าที่เสียก่อน แล้วจึงจะใช้สิทธิได้ ฉะนั้น โจทก์จึงมีสิทธิฟ้องให้เปิดทางจำเป็นได้
โดยมิจำเป็นต้องเสนอชดเชยค่าทดแทน เป็นหน้าที่ของจำเลยจะต้องเรียกร้องขึ้นมาเอง การใช้สิทธิ
ของโจทก์ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ จึงเป็นการใช้สิทธิโดยสุจริต

2) การชำระหนี้ (The performance of obligation) หรือการปฏิบัติหน้าที่ (Duty) ของลูกหนี้

หนี้คือความผูกพันที่ลูกหนี้มีต่อเจ้าหนี้ที่จะต้องชำระหนี้ตามมูลแห่งหนี้ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นมูลหนี้ที่มีวัตถุแห่งหนี้ เป็นการกระทำการ การงดเว้นกระทำการ หรือส่งมอบทรัพย์สิน

ในการชำระหนี้ เพื่อให้หลุดพ้นจากความผูกพันที่มีต่อเจ้าหนี้ผู้ครองสิทธิในมูลหนี้นั้น การชำระหนี้จะสมบูรณ์และทำให้หนี้เป็นอันระงับไปก็ต่อเมื่อบุคคลผู้ชำระหนี้ได้กระทำโดยสุจริต⁶

ตัวอย่าง ดำกับแดงเป็นเพื่อนกัน ดำได้ตกลงกู้เงินจากแดง 100,000 บาท ต่อมาแดงมีหนี้สินพันตัวจึงถูกเจ้าหนี้ฟ้องล้มละลาย ศาลสั่งพิทักษ์ทรัพย์ของแดงเพื่อให้เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์เข้ามาจัดการรวบรวมทรัพย์สินและหนี้สินของแดงเอาไปชำระหนี้ให้แก่เจ้าหนี้ แทนที่ดำจะชำระเงินจำนวน 100,000 บาท ให้แก่เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ซึ่งมีอำนาจเหนือทรัพย์สินและหนี้สินของแดงทั้งหมด แต่กลับนำเงินไปชำระคืนให้แก่แดงเพราะเห็นแก่เพื่อน ดังนั้นถือว่าการชำระหนี้ของดำเป็นการชำระหนี้โดยไม่สุจริต ดำจะอ้างว่าการชำระหนี้นั้นได้กระทำถูกต้องแล้วมาต่อสู้เจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ไม่ได้

หลักสุจริตตามมาตรา 6 และมาตรา 368 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

นอกจากหลักสุจริตทั่วไปตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับหลักสุจริตทั่วไปที่บัญญัติไว้ในมาตรา 6 และมาตรา 368 อีก

หลักสุจริตตามมาตรา 6 บัญญัติว่า “ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าบุคคลทุกคนกระทำการโดยสุจริต”

บทบัญญัติในมาตรา 6 เป็นบทสันนิษฐานของกฎหมายในการกระทำการโดยสุจริตของบุคคล เป็นบทแสดงหน้าที่น่าสืบในเรื่องความสุจริตกล่าวคือ เมื่อมีกฎหมายให้เกิด

⁶ พระยาเทพวิฑูร (บุญช่วย วณิกกุล), คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1-2, มาตรา 1-240. (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2509), หน้า 35-36.

สิทธิหรือเกิดผลอย่างหนึ่งอย่างใด โดยอาศัยความสุจริตของบุคคลแล้ว บุคคลผู้อ้างเอาสิทธิหรือผลนั้นไม่ต้องนำสืบถึงความสุจริตของตน ฝ่ายที่อ้างว่าเขาไม่สุจริตต้องเป็นผู้นำสืบ โดยกฎหมายสันนิษฐานว่าเขาสุจริตจนกว่าจะสืบให้ปรากฏว่าเขาไม่สุจริต⁷

มาตรา 368 เป็นหลักการตีความสัญญา ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “**สัญญานั้นท่านให้ตีความตามความประสงค์ในทางสุจริตโดยพิเคราะห์ถึงปกติประเพณีด้วย**” กล่าวคือการแสดงเจตนาในสัญญาจะต้องตีความโดยถือเอาเจตนาอันแท้จริงของคู่สัญญาโดยถือหลักความเข้าใจของทั้งสองฝ่าย จะตีความโดยคำนึงถึงแต่เจตนาของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเพียงฝ่ายเดียวมิได้ นอกจากนี้ยังต้องตีความไปตามประสงค์โดยสุจริต คือตามที่คู่สัญญาเชื่อถือและไว้วางใจกัน และในการนี้ศาลก็ต้องคำนึงถึงวิธีปฏิบัติต่อกันและกันมา ซึ่งในมาตรา 368 เรียกว่า “ปกติประเพณี” อีกด้วย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2171/2518 โจทก์ฟ้องให้จำเลยแบ่งขายที่ดินให้โจทก์บางส่วนในราคา 52,000 บาท แล้วคู่ความทำสัญญาประนีประนอมยอมความว่าจำเลยยอมขายที่ดินพิพาทให้โจทก์ในราคา 52,000 บาทดังนี้ เมื่อคำบรรยายฟ้อง และเอกสารการจดทะเบียนที่ดินดังกล่าวก็ระบุว่าจำเลยตกลงแบ่งที่ดินบางส่วน ราคาที่ดินตามฟ้องก็เป็นราคาเดียวกันในสัญญาประนีประนอมยอมความ แสดงว่าโจทก์จำเลยมีเจตนาอันแท้จริงที่จะตกลงซื้อขายกันตามจำนวนเนื้อที่ และเขตติดต่อที่ระบุในฟ้อง หาใช่ซื้อขายทั้งแปลงไม่ โจทก์จึงไม่อาจหยิบยกถ้อยคำในสัญญาประนีประนอมยอมความที่ระบุว่าซื้อขายที่ดินพิพาทให้มีความหมายว่าเป็นการซื้อขายทั้งแปลงตามตัวอักษร เพราะจะเป็นการตีความสัญญา ซึ่งไม่ตรงตามความประสงค์ของคู่กรณี และเป็นไปในทางไม่สุจริต อันเป็นการฝ่าฝืนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 368

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 76/2496 สัญญาซื้อขายรถยนต์มีข้อความว่า ผู้ขายจะต้องส่งมอบรถยนต์ที่มีเครื่องยนต์เรียบร้อยอยู่ในสภาพที่ใช้เดินได้ จะต้องตีความการส่งมอบรถยนต์ให้หมายความรวมถึงการกระทำการตามที่จำเป็น เพื่อให้มีการจดทะเบียนรถยนต์นั้นด้วย ซึ่งเป็นปกติประเพณีของการซื้อขายรถยนต์

⁷ จิตติ ดิงศภักดิ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 241 ถึงมาตรา 452 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งสำนักฝึกอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2503), หน้า 302.

นอกจากนี้ในมูลหนี้ก่อให้เกิดหน้าที่ (Duty) ที่ลูกหนี้ต้องกระทำการบางอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นมูลหนี้ที่เกิดจากสัญญาที่กำหนดให้ลูกหนี้มีหน้าที่ต้องกระทำการบางอย่าง ลูกหนี้ก็ต้องกระทำการนั้นด้วยความสุจริต ในสัญญาเช่าที่กฎหมายหรือสัญญากำหนดให้ผู้เช่าต้องใช้ทรัพย์สินตามปกติประเพณีหรือตามที่กำหนดในสัญญาก็ดี หรือผู้เช่าต้องใช้ความระมัดระวัง (Duty of care) ในการสงวนรักษาทรัพย์สินที่เช่าเสมือนกับวิญญูชนพึงสงวนทรัพย์สินของตนเองก็ดี ผู้เช่าก็ต้องกระทำการโดยสุจริต เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินที่เช่า หรือในมูลหนี้อื่นที่เกิดจากสัญญาตัวแทน ตัวแทนมีหน้าที่ในการทำการแทนตัวการในกิจการต่างๆ ที่ตัวการมอบหมายในกระทำได้ด้วยความซื่อสัตย์ และไว้วางใจ (Duty of honesty) เงินและทรัพย์สินที่ตัวแทนได้รับไว้เกี่ยวกับการเป็นตัวแทน ตัวแทนต้องส่งให้แก่ตัวการทั้งสิ้น ตัวแทนจะเบียดบังเอามาเป็นของตนโดยไม่สุจริตไม่ได้

2. หลักสุจริตเฉพาะเรื่อง

นอกจากหลักสุจริตทั่วไปตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5, 6 และ 368 แล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ยังมีบทบัญญัติที่คุ้มครองผู้สุจริตอีกหลายมาตรา โดยมีการนำเอาหลักสุจริตมาใช้ประกอบกับหลักกฎหมายอื่นๆ เพื่อคุ้มครองผู้สุจริตในกรณีต่างๆ เช่น การคุ้มครองผู้ได้กรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์โดยสุจริต การคุ้มครองผู้ที่ได้กรรมสิทธิ์หรือทรัพย์สินอื่น ๆ ในอสังหาริมทรัพย์โดยการจดทะเบียนการได้มาโดยสุจริต การคุ้มครองผู้ที่ได้มาซึ่งลามิควรได้ และดอกผลที่เกิดขึ้นโดยสุจริต ฯลฯ เป็นต้น ดังมีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

1. การคุ้มครองผู้สุจริตและต้องเสียหายจากการแสดงเจตนาบกพร่อง (มาตรา 155 และ 160)
2. การคุ้มครองบุคคลภายนอกผู้สุจริตจากการโอนสิทธิเรียกร้อง (มาตรา 303 วรรคสอง)
3. การชำระหนี้จะสมบูรณ์เมื่อบุคคลผู้ชำระหนี้ได้กระทำโดยสุจริต (มาตรา 216)
4. การคุ้มครองผู้ที่ได้ทรัพย์สินอันเป็นลามิควรได้ไว้โดยสุจริต (มาตรา 412, 413 และ 415)
5. การคุ้มครองผู้ที่ได้กรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์หรือทรัพย์สินอื่นในอสังหาริมทรัพย์โดยการจดทะเบียนการได้มาโดยสุจริต (มาตรา 1299 และ มาตรา 1300)
6. การคุ้มครองผู้ที่ได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ โดยการครอบครองสุจริต ในกรณีที่มีการขายต่อหลายราย (มาตรา 1303)

7. การคุ้มครองผู้สร้างโรงเรือนในที่ดินของผู้อื่นหรือสร้างรुक้าเข้าไปในที่ของผู้อื่นโดย
สุจริต (มาตรา 1310 และ 1312)

8. การได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์โดยสุจริตในพฤติการณ์พิเศษ เช่น

1) การได้มาซึ่งทรัพย์สินโดยมีค่าตอบแทนและโดยสุจริตซึ่งผู้โอนทรัพย์สินให้หนี้ได้
ทรัพย์สินนั้นมาโดยนิติกรรมอันเป็นโมฆียะและนิติกรรมนั้นได้ถูกบอกกล่าวภายหลังจากผู้สุจริต
ได้ทรัพย์สินนั้นมาแล้ว (มาตรา 1329)

2) การได้มาโดยซื้อทรัพย์สินโดยสุจริตในการขายทอดตลาดตามคำสั่งศาลหรือคำสั่ง
เจ้าพนักงานรักษาทรัพย์ในคดีล้มละลาย (มาตรา 1330)

3) การได้มาซึ่งเงินตราโดยสุจริต (มาตรา 1331) รวมทั้งการได้มาซึ่งตัวเงินหรือเช็ค
(มาตรา 905)

4) การได้มาโดยสุจริตในการซื้อทรัพย์สินจากการขายทอดตลาดหรือในท้องตลาด
หรือจากพ่อค้าซึ่งขายของชนิดนั้น ซึ่งในกรณีนี้ แม้กฎหมายจะถือว่าผู้ซื้อโดยสุจริตไม่ได้
กรรมสิทธิ์ แต่ผู้ซื้อโดยสุจริตก็มีสิทธิเรียกให้เจ้าของแท้จริงชดเชยราคาที่ตนซื้อทรัพย์สินนั้นมา
(มาตรา 1332) หรือมีสิทธิเรียกให้เจ้าของที่แท้จริงออกเงินไถ่ทรัพย์สินนั้นได้

หลักสุจริตตามกฎหมายของต่างประเทศ

1. หลักสุจริตทั่วไปตามกฎหมายของประเทศเยอรมัน

ประเทศเยอรมันเป็นประเทศที่นำหลักสุจริตของกฎหมายโรมันมาบัญญัติไว้ใน
ประมวลกฎหมายแพ่ง โดยถือว่าหลักสุจริตเป็นหลักทั่วไป และเป็นรากฐานของกฎหมายแพ่ง
หลักสุจริตในภาษาเยอรมันเรียกว่า “True Und Glauben” แปลว่าความซื่อสัตย์และความ
ไว้วางใจ เป็นบทบัญญัติอันเป็นหลักทั่วไปที่ใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมมาตรฐานความ
ประพฤติของคนในสังคมเพื่อให้เกิดความยุติธรรมที่แท้จริง

หลักสุจริตในประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศเยอรมันบัญญัติไว้ในมาตรา
242 ว่า “ลูกหนี้จะต้องทำการชำระหนี้โดยสุจริต ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงปกติประเพณีด้วย”⁸

บทบัญญัติตามมาตรา 242 ของเยอรมัน เป็นหลักกฎหมายทางจริยธรรม
(Principle of Legal Ethics) ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของกฎหมายแพ่งเยอรมันทั้งระบบ คู่สัญญาจะ

⁸ Section 242 of BGB “The debtor is obliged to perform in such a manner as
good faith requires, regard being kind paid to general practice.”

ถูกควบคุมให้มีการปฏิบัติการชำระหนี้ต่อกันโดยสุจริต เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของสัญญา โดยศาลเยอรมันจะใช้บทบัญญัติตามมาตราดังกล่าวอย่างกว้างขวางทำให้ระบบกฎหมายแพ่งของเยอรมันสามารถปรับใช้กับสถานการณ์ของสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมได้ในหลายกรณี

2. หลักสุจริตทั่วไปตามกฎหมายของประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ในประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ได้บัญญัติหลักสุจริตเป็นหลักทั่วไปเอาไว้ในมาตรา 2 ซึ่งบัญญัติว่า “ในการใช้สิทธิที่ดี ในการชำระหนี้ที่ดี ทุกคนจะต้องกระทำตามกฎหมายเกณฑ์แห่งความสุจริต

การใช้สิทธิโดยมิชอบอย่างชัดแจ้ง ย่อมไม่ได้รับความคุ้มครองโดยกฎหมาย”⁹

บทบัญญัติหลักสุจริตในมาตรา 2 วรรคหนึ่งในประมวลกฎหมายแพ่งของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ มีเนื้อหาใกล้เคียงกับมาตรา 5 ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย ทั้งนี้เพราะมาตรา 5 ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมีที่มาจากมาตรา 2 วรรคหนึ่งของประมวลกฎหมายแพ่งสวิตเซอร์แลนด์

หลักสุจริตในมาตรา 2 อยู่ในบรรพทั่วไปของประมวลกฎหมายแพ่งสวิตเซอร์แลนด์ เป็นการกำหนดให้การปฏิบัติต่อกันของบุคคลจะต้องกระทำด้วยความสุจริต ซึ่งในทางปฏิบัติคู่สัญญาไม่จำเป็นต้องกำหนดในสัญญาว่าจะปฏิบัติต่อกันด้วยความสุจริต เพราะกฎหมายได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้แล้วว่า คู่สัญญาจะต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความสุจริต ศาลเป็นผู้มีอำนาจในการวินิจฉัยว่าคู่สัญญา ได้ปฏิบัติต่อกันด้วยความสุจริตหรือไม่ โดยต้องอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์และความเป็นธรรม

ส่วนในวรรคสองเป็นการขยายความถึงการใช้สิทธิไม่สุจริตว่าย่อมไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเอาไว้อย่างชัดเจน

3. หลักสุจริตทั่วไปตามกฎหมายของประเทศฝรั่งเศส

ในประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศส ได้มีการบัญญัติหลักสุจริตไว้ในมาตรา 1134 วรรคสามที่บัญญัติว่า “สัญญาต้องได้รับการปฏิบัติโดยสุจริต”¹⁰ ซึ่งมีความหมาย

⁹ Section 2 of ZGB “Every person is bound to exercise his rights and fulfill his obligation according to the principle of good faith.

The law does no sanction the evident abuse of man’s rights”

เช่นเดียวกับมาตรา 242 ของประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน และมาตรา 2 ของประมวลกฎหมายแพ่งสวิส แม้ว่าจะมีเนื้อหาสาระที่สำคัญที่ตรงกัน แต่ในทางปฏิบัติศาลฝรั่งเศสนำไปปรับใช้ค่อนข้างน้อยกว่าศาลประเทศอื่น เนื่องจากศาลฝรั่งเศสเห็นว่าบทบัญญัติคำกล่าวมีขอบเขตที่กว้างขวางและไม่แน่นอนทำให้นำมาปรับใช้ค่อนข้างยาก ศาลฝรั่งเศสจึงได้พัฒนาหลักกฎหมายทั่วไปที่สร้างความเป็นธรรมแก่คู่สัญญา โดยอาศัยหลักกฎหมายอื่น เช่น หลักความรับผิดชอบในการเจรจาต่อรองตามสัญญาซึ่งต้องกระทำด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและไว้วางใจต่อกัน มิฉะนั้นอาจมีความรับผิดชอบในทางละเมิด หรือหลักการใช้สิทธิส่วนเกินโดยมิชอบ (abuse of right) ที่กำหนดให้บุคคลต้องให้สิทธิของตนโดยชอบธรรม ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และได้รับความเสียหายจากการใช้สิทธิของตน

4. หลักสุจริตทั่วไปตามกฎหมายอังกฤษ

ระบบกฎหมายคอมมอน ลอว์ (Common Law) ของอังกฤษ เป็นระบบกฎหมายที่ถือเอาจารีตประเพณีและแนวคำพิพากษาในอดีตมาพัฒนาเป็นหลักกฎหมาย ในกรณีที่หลักกฎหมายคอมมอน ลอว์ ไม่อาจนำมาใช้แก้ไขความเอารัดเอาเปรียบ หรือความไม่เป็นธรรมระหว่างคู่สัญญาได้ ศาลอาจนำเอาหลักความยุติธรรม (Equity) มาปรับใช้กับคดีเพื่อแก้ไขให้เกิดความเป็นธรรมได้

หลักกฎหมายคอมมอน ลอว์ ไม่มีหลักสุจริต (good faith) ที่ศาลจะใช้เยียวยาให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของคู่สัญญาได้โดยตรง แต่ศาลก็ได้พัฒนาหลักกฎหมายคอมมอน ลอว์ อื่นๆ เช่น หลักการตีความสัญญามาใช้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ดังนี้

1) หลักการตีความสัญญาที่มีข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบให้เป็นคุณประโยชน์แก่คู่สัญญาที่อ้างเอาข้อสัญญาดังกล่าวน้อยที่สุด (contra proferentem rule) เช่น ในกรณีที่ผู้ประกอบการค้าหรือวิชาชีพจะอ้างข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบเพื่อไม่ต้องรับผิดชอบต่อคู่สัญญาที่มีต่อผู้บริโภค ศาลจะตีความสัญญาเพื่อไม่ให้ผู้ประกอบการอ้างได้

2) หลักการตีความสัญญา ที่มีข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบในกรณีที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งทำผิดสัญญาในข้อที่เป็นรากฐานหรือหัวใจของสัญญา หรือทำผิดสัญญาที่มี

¹⁰ Section 1134 para 3 of the French Civil Code “Contract must be executed in good faith”

ลักษณะร้ายแรงหรือมีการกระทำผิดสัญญาโดยการประมาทเลินเล่ออย่างแรง คู่สัญญาฝ่ายนั้นจะอ้างข้อยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดตามสัญญามาต่อสู้กับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้¹¹

3) การตีความสัญญาโดยใช้หลัก Implied warranty มิให้คู่สัญญายกเว้นหรือจำกัดความรับผิดในข้อสัญญาที่เป็นสาระสำคัญ

นอกจากนี้ศาลได้นำเอาหลักความยุติธรรม(Equity) มาใช้ในกรณีที่ไม้อาจนำเอาหลัก คอมมอน ลอร์มาใช้ได้ เพื่อส่งเสริมความสุจริตและมโนธรรมในการปฏิบัติตามสัญญาระหว่างกัน เช่น

1. ใช้หลัก Collateral Contract (สัญญาขั้นต้นเพื่อนำไปสู่สัญญาหลัก) เพื่อบังคับให้ ผู้ที่ให้คำสัญญาหรือถ้อยคำใดๆ เพื่อจูงใจให้ผู้รับคำสัญญาหรือถ้อยคำนั้นตกลงเข้าทำสัญญาหลักกับผู้ให้คำสัญญาหรือให้ถ้อยคำ ต้องผูกพันในสัญญาขั้นต้นนั้น แม้ไม่มีการทำสัญญาหลักกันก็ตาม¹²

2. ใช้หลักกฎหมายปิดปาก (Estoppel) เพื่อบังคับให้ผู้ให้คำสัญญาต้องผูกพันปฏิบัติตามคำสัญญา โดยอ้างว่าสัญญาที่ปราศจากค่าตอบแทน (consideration) บังคับกันไม่ได้ เมื่อมีผู้รับคำสัญญาได้คาดหมายว่าจะเกิดสัญญาระหว่างกันและได้มีการเปลี่ยนแปลงสถานะของตนอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะคาดหมายเช่นนั้น¹³

5. หลักสุจริตทั่วไปตามกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกา

ศาลอเมริกันก็ได้ใช้วิธีการตีความสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมเช่นเดียวกับศาลอังกฤษ โดยพิจารณาให้ความเป็นธรรมให้เหมาะสมเป็นคดีๆ ไป เช่น ใช้หลักความสงบเรียบร้อยของประชาชน (Public policy) หลักไม่มีความยินยอมร่วมกัน (Lack of mutual assent) หลักไม่มีการต่างตอบแทน (Lack of consideration) หรือมีข้อบกพร่องของการก่อให้เกิดสัญญา (Defect in the formation of contract) ฯลฯ ซึ่งต่อมาได้มีการรวบรวมเข้าไว้ใน Uniform commercial code มาตรา 2-302 เรื่องความไม่มีมโนธรรม (Unconscionability)

¹¹ ดูคดี Alexander V. Railway Executive (1907), 1 KB 669.

¹² ดูคดี Brikom Investment Ltd. V. carr (1979), QB 467.

¹³ ดูคดี Central London Property Trust Ltd V. High Tree House Ltd. (1947), KB

ใน UCC มาตรา 2-302 (1) กำหนดว่า “ถ้าศาลเห็นว่าสัญญาหรือข้อสัญญาใดมีการเอาเปรียบกัน ศาลอาจปฏิเสธที่จะบังคับให้ตามสัญญาหรืออาจบังคับตามสัญญาให้เป็นอย่างอื่นหรืออาจบังคับตามสัญญาอย่างมีข้อจำกัดเพื่อหลีกเลี่ยงความไม่เป็นธรรมที่อาจเกิดขึ้น¹⁴

หลักสุจริตเฉพาะเรื่องตามกฎหมายต่างประเทศ

หลักสุจริตเฉพาะเรื่องที่บัญญัติไว้ในกฎหมายแพ่งของประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิล ลอว์ คือเยอรมัน สวิสเซอร์แลนด์และฝรั่งเศส เป็นหลักที่บัญญัติขึ้นมาเพื่อคุ้มครองผู้สุจริตในกรณีต่างๆ เป็นการเฉพาะโดยการนำหลักสุจริตมาใช้ประกอบกับหลักกฎหมายอื่นๆ คล้ายคลึงกับหลักสุจริตเฉพาะเรื่องตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย เช่น นำหลักสุจริตมาใช้ประกอบกับหลักการครอบครองสังหาริมทรัพย์ เพื่อคุ้มครองผู้ที่ได้กรรมสิทธิ์โดยสุจริตตาม ป.พ.พ. มาตรา 1303 ของไทย ก็เป็นหลักในการทำนองเดียวกับมาตรา 933-934 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน¹⁵ และตรงกับหลักของประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสที่ว่า “ในส่วนที่เกี่ยวกับสังหาริมทรัพย์นั้น การครอบครองมีค่าเสมือนกรรมสิทธิ์” อันเป็นหลักที่ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาตรา 2279 ประกอบกับมาตรา 1141 เป็นต้น¹⁶

อย่างไรก็ดี กฎหมายแต่ละระบบก็ได้ให้ความคุ้มครองผู้สุจริตแตกต่างกันออกไป ในบางระบบก็ถือหลักสุจริตเป็นหลักทั่วไปในการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์และมีผลอย่างกว้างขวาง แต่ในบางระบบก็ถือเป็นข้อยกเว้นที่ปรับใช้กันอย่างแคบๆ

ส่วนในระบบกฎหมายคอมมอน ลอว์ของอังกฤษนั้น หลักสุจริตเฉพาะเรื่องที่คุ้มครองผู้สุจริตในกรณีต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่ได้นำมาบัญญัติไว้ในกฎหมายลายลักษณ์อักษร เช่น The Sale of Goods Act 1893, The Factor Act 1889 และในกฎหมายเฉพาะอื่นๆ อีกหลายฉบับ

¹⁴ Section 2-302 (1) of UCC “If the court as a matter of law finds the contract or any clause of the contract to have been unconscionable at the time it was made the court may refuse to enforce the contract, or it may enforce the remainder of the contract without the unconscionable clause, or it may so limit the application of any unconscionable clause as to avoid any unconscionable result.

¹⁵ กิตติศักดิ์ ปรกติ. หลักการโอนกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์และหลักการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์โดยสุจริต (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน 2540), หน้า 109.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

หลักสุจริตทางพาณิชย์

เนื่องจากกฎหมายแพ่งและกฎหมายพาณิชย์มีที่มา พื้นฐานและลักษณะที่แตกต่างกัน กฎหมายแพ่งใช้บังคับกับบุคคลทั่วไป แต่กฎหมายพาณิชย์ใช้กับผู้ประกอบธุรกิจการค้าซึ่งมีความรู้ ประสบการณ์ และความเชี่ยวชาญในการค้าแตกต่างจากบุคคลทั่วไป สัญญาทางพาณิชย์ของผู้ประกอบธุรกิจการค้ามีธรรมเนียมปฏิบัติและจารีตประเพณีทางการค้าเป็นพิเศษ แตกต่างจากสัญญาทางแพ่ง กำไรหรือผลประโยชน์ที่คู่สัญญาทางพาณิชย์ได้รับตอบแทนจากกัน ก็อาจมีจำนวนที่ไม่เท่าเทียมกัน และไม่แน่นอนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยเสี่ยง และข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญที่จะต้องใช้ประกอบการตัดสินใจในการเข้ารับความเสี่ยงในการลงทุนหรือทำการค้าต่อกัน มาตรฐานของความสุจริตที่กฎหมายกำหนดให้บุคคลต้องใช้สิทธิหรือปฏิบัติหน้าที่ในทางพาณิชย์จึงอยู่ในระดับที่สูงกว่ามาตรฐานที่กำหนดในทางแพ่ง

ด้วยเหตุนี้สัญญาทางพาณิชย์บางประเภทเช่นสัญญาประกันภัยและสัญญาซื้อขายหลักทรัพย์ กฎหมายจึงกำหนดให้คู่สัญญาามีหน้าที่ต้องแสดงความสุจริตอย่างยิ่ง (uberrimae fidei) หรือที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Utmost Good Faith โดยจะต้องเปิดเผยข้อมูลหรือข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ (material facts) ที่ตนมีหรือครอบครองอยู่ให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งทราบ มิฉะนั้นสัญญาจะตกเป็นโมฆียะ¹⁷

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 865 ได้นำเอาหลักสุจริตอย่างยิ่งมาใช้โดยการกำหนดให้ผู้เอาประกันชีวิตมีหน้าที่ต้องเปิดเผยข้อเท็จจริง ซึ่งอาจจูงใจผู้รับประกันภัยให้เรียกเบี้ยประกันภัยให้สูงขึ้นหรือบอกปิดไม่ยอมทำสัญญาให้ผู้รับประกันภัยทราบ มิฉะนั้น ผู้รับประกันภัยอาจบอกล้างสัญญาได้

ในกฎหมายพาณิชย์ของต่างประเทศเช่น พระราชบัญญัติประกันภัยทางทะเล (Marine Insurance Act ค.ศ. 1906) ของอังกฤษ สัญญาประกันภัยทางทะเลเป็นสัญญาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสุจริตอย่างยิ่งและถ้าคู่สัญญาฝ่ายใดไม่ปฏิบัติตามหลักสุจริตอย่างยิ่ง สัญญาอาจถูกบอกล้างได้¹⁸

บุคคลผู้มีหน้าที่เปิดเผยข้อความจริงคือผู้เอาประกันภัยทางทะเลตามมาตรา 18(1) ผู้เอาประกันภัยต้องเปิดเผยต่อผู้รับประกันภัยก่อนที่สัญญาจะเกิดขึ้นถึงข้อความจริงที่เป็น

¹⁷ ดูคดี Mackender V. Feldia (1967), 2 QB 590.

¹⁸ สุเมธ จานประดับ. “ความสุจริตอย่างยิ่ง (Utmost Good Faith) ในสัญญาประกันภัยทางทะเล”, วารสารรามรพี 52, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (2552) : 52-53.

สาระสำคัญซึ่งเป็นที่รู้แก่ผู้เอาประกันภัยและให้ถือว่าผู้เอาประกันภัยรู้ถึงพฤติการณ์ทั่วไปซึ่งตามปกติของธุรกิจควรจะเป็นที่รู้แก่เขา ถ้าผู้เอาประกันภัยไม่ได้เปิดเผยข้อความจริงดังว่านั้นผู้รับประกันภัยอาจบอกล้างสัญญาได้¹⁹

สัญญาทางพาณิชย์อีกประเภทหนึ่งที่คู่สัญญาต้องมีความสุจริตอย่างยิ่งในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน คือสัญญาซื้อขายหลักทรัพย์ ซึ่งผู้ก่อการบริษัทจะต้องเปิดเผยข้อความจริงในหนังสือชี้ชวน (prospectus) ของบริษัทให้ผู้ซื้อหลักทรัพย์ทราบรายละเอียดต่างๆ ของบริษัท ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับกฎหมายตลาดหลักทรัพย์เกี่ยวกับการเสนอขายหลักทรัพย์ให้ประชาชนแล้ว จะแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ในการเปิดเผยข้อเท็จจริง อันเป็นความสุจริตอย่างยิ่งของผู้ก่อการบริษัทเช่นเดียวกับ พ.ร.บ. หลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ พ.ศ. 2535 ของไทยก็ได้นำเอาหลักการเปิดเผยข้อเท็จจริงหรือ Disclosure นี้ มาบัญญัติไว้ในหมวดว่าด้วยการเสนอขายหลักทรัพย์ต่อประชาชน (มาตรา 63-89)

ในกฎหมายของประเทศอื่น เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ใน Uniform Commercial Code (UCC) ได้บัญญัติหลักสุจริตทางพาณิชย์ไว้ใน มาตรา 2-103 (1) “พ่อค้าจะต้องมีความซื่อสัตย์ในข้อความจริงและยึดถือตามธรรมเนียมปฏิบัติทางการค้าอันชอบด้วยเหตุผลในการติดต่อทางการค้าระหว่างกัน”²⁰

ส่วนประเทศเยอรมัน แม้ว่าจะมีบทบัญญัติเรื่องหลักสุจริตไว้ในมาตรา 242 ซึ่งเป็นหลักทั่วไปไว้ในประมวลกฎหมายแพ่ง แต่เยอรมันก็ได้มีการพัฒนากฎหมายพาณิชย์โดยการออกพระราชบัญญัติ ที่ชื่อว่า The Act to Regulate the Law of General Conditions of Business 1976 ซึ่งเป็นกฎหมายควบคุมการประกอบธุรกิจการค้า โดยได้บัญญัติหลักสุจริตทางพาณิชย์ไว้ในมาตรา 7 ว่า “ข้อตกลงที่ขัดต่อหลักสุจริตเป็นโมฆะ” ทั้งนี้เพื่อนำไปปรับใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง

¹⁹ Section 18 (1) of the Marine Insurance Act 1906 “Subject to the provisions of this section, the assured must disclose to the insurer, before the contract is concluded, every material circumstances which is known to the assured, and the assured is deemed to know every circumstance which, in the ordinary course of business ought to be known by him. If the assured fails to make such disclosure, the insurer may avoid the contract”

²⁰ Section 2-103 (1) of UCC “In the case of a merchant, honesty in fact and the observance of reasonable commercial standard of their dealing in trade”

การประกอบธุรกิจการค้าโดยเฉพาะได้อย่างชัดเจน และเหมาะสมกับสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

สรุป

หลักสุจริตในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เป็นหลักกฎหมายที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมในการใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ระหว่างคู่กรณี นอกจากหลักสุจริตเฉพาะเรื่องที่มีความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ที่ศาลได้หยิบยกมาใช้ เพื่อคุ้มครองผู้สุจริตในกรณีต่างๆ เป็นการเฉพาะแล้วหลักสุจริตทั่วไปได้นำมาใช้ทั้งในทางแพ่งและในทางพาณิชย์ โดยมีได้แยกให้ชัดเจนว่าเรื่องใดเป็นเรื่องทางแพ่งและเรื่องใดเป็นเรื่องทางพาณิชย์ ทั้งๆ ที่กฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีความแตกต่างกัน ทั้งในแนวคิด ที่มา รากฐาน ปรัชญา และความมุ่งหมายที่จะนำไปใช้กับกรณีที่เกี่ยวข้อง สารสำคัญของของสัญญาทางแพ่งและสัญญาทางพาณิชย์ก็แตกต่างกัน มาตรฐานของความสุจริตในทางแพ่งที่เป็นเรื่องของความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ หรือความถูกต้องชอบธรรม โดยทั่วไปที่ศาลนำมาใช้แก่สัญญาทางแพ่ง ไม่อาจนำมาใช้กับสัญญาทางพาณิชย์ ซึ่งต้องใช้มาตรฐานของความสุจริตอย่างยิ่งในการใช้สิทธิหรือปฏิบัติหน้าที่ต่อกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องเปิดเผยความจริงอันเป็นสาระสำคัญ เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งได้ทราบเพื่อนำมาใช้ประกอบในการตัดสินใจรับความเสี่ยงในการตกลงต่อรองทำสัญญาต่อกัน

การแก้ปัญหาในการให้หลักสุจริตทางแพ่งและทางพาณิชย์ปะปนกันดังกล่าว อาจกระทำโดยการปรับปรุงแก้ไขบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยการบัญญัติเพิ่มเติมหลักสุจริตทางพาณิชย์เข้าไปในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แยกต่างหากจากหลักสุจริตทางแพ่ง เพื่อให้หลักสุจริตทางพาณิชย์มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ตามแนวทางที่คณะอนุกรรมการดำเนินการจัดทำข้อเสนอการแยกคดีพาณิชย์ออกจากคดีแพ่งได้จัดทำไว้ดังนี้

“ในการทำธุรกรรมทางการค้าหรือการพาณิชย์นั้น ท่านว่า การใช้สิทธิที่ดี การชำระหนี้ที่ดี การดำเนินคดีที่ดี หรือการกระทำอื่นใดในทางการค้าพาณิชย์ก็ดี ผู้ที่ประกอบกิจการค้าพาณิชย์จะต้องกระทำด้วยความสุจริตและเป็นธรรม

การกระทำที่มุ่งแสวงหาประโยชน์โดยไม่เป็นธรรม หรือมุ่งแสวงหาประโยชน์ของตนแต่ฝ่ายเดียว โดยอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายหรือเดือดร้อนแก่บุคคลอื่นเกินสมควร การใช้สิทธิหรือการไม่ปฏิบัติตามมาตรฐาน วิธีการ หรือธรรมเนียมปฏิบัติในทางการค้าพาณิชย์เช่นนั้น หรือการไม่กระทำการใดที่จะต้องกระทำภายในเวลาอันสมควร โดยปราศจากเหตุอันชอบธรรม

ณัฐพงศ์ โปษะบุตร

ตลอดจนการจงใจหลีกเลียงกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองประโยชน์สาธารณะ หรือการกระทำโดยประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงทำให้ผู้อื่นต้องเสียหาย ให้ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่สุจริตและไม่เป็นธรรม”²¹

แต่ในระหว่างที่ยังไม่สามารถดำเนินการปรับปรุงแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเรื่องดังกล่าวได้ เพราะเป็นเรื่องที่ยากยิ่งและต้องใช้เวลาอันยาวนาน ศาลอาจใช้วิธีในการปรับใช้หลักสุจริตทั่วไปตามมาตรา 5 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กับคดีทางพาณิชย์ให้ชัดเจนและเป็นธรรมเพื่อคุ้มครองคู่สัญญาทางพาณิชย์ ทั้งนี้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนากฎหมายพาณิชย์ให้ก้าวหน้าและสอดคล้องรองรับการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจการค้าทั้งในปัจจุบันและอนาคต อันจะเป็นประโยชน์ต่อระบบการค้าพาณิชย์และเศรษฐกิจของประเทศต่อไป

²¹ เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องแนวทางในการปรับปรุงระบบกฎหมายพาณิชย์และวิธีพิจารณาคดีพาณิชย์และร่างกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, คณะอนุกรรมการดำเนินการจัดทำข้อเสนอการแยกคดีพาณิชย์ออกจากคดีแพ่ง, วันจันทร์ที่ 19 กันยายน 2545.